

**INVENTARIS VAN HET IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED VAN HET BRUSSELS
HOOFDSTEDELIJK GEWEST**

1. REFERENTIE

Dossierreferentie: 5000-0022

Aanvraag van: 15/01/2021

Datum van opname in de inventaris: 15/01/2021

Bijgewerkt op: --/--/2021

2. IDENTIFICATIE VAN DE AANVRAGER

2.1. NAAM

VZW “De Verdediging der Belgische Foorreizigers” (BE 0463.110.464)

Vertegenwoordigd door: (de gevolmachtigde)

Mevrouw De heer

Naam: SEVEREYNS

Voornaam: Steve

Functie: algemeen secretaris

Contactperso(n)en:

Mevrouw De heer

Naam: SEVEREYNS

Voornaam: Steve

Adres: Guido Gezellestraat 26 – 1030 Brussel

Telefoon: ++32 477 85.01.40

E-mail: stevesevereyns@skynet.be

3. IDENTIFICATIE VAN HET ELEMENT / BENAMING

De kermiscultuur

3.1. BETROKKEN DOMEINEN

- Tradities, uitdrukkingen, talen
- Podiumkunsten
- Sociale gebruiken, rituelen, festiviteiten
- Kennis en praktijken met betrekking tot de natuur en het heeal
- Vaardigheden met betrekking tot ambachten
- Andere:

3.2. KORTE BESCHRIJVING VAN HET ELEMENT

De kermiscultuur in België en op het Brusselse grondgebied is levendiger dan ooit. Elk jaar vinden bijna 40 kermissen plaats in de 19 gemeenten. Zoals in heel België worden de kermissen georganiseerd door de gemeenten en hun diensten, of door feestcomités. Dit verloopt volgens een kalender die nauwelijks is veranderd vanaf het ontstaan van de foor of de kermis (die laatste term heeft een meer godsdienstige connotatie) in de middeleeuwen en tot op de dag van vandaag, en dit ondanks hun evolutie door de eeuwen heen. Deze datums horen meestal bij de belangrijkste gebeurtenissen in de jaarkalender (Pasen, carnaval, de nationale feestdag, jaar- of kerstmarkten...).

De Brusselse foorgemeenschap telt ongeveer 75 familiebedrijven. De grootste kermis van België, de Zuidfoor, lokt bijna anderhalf miljoen bezoekers in vijf weken tijd, een bewijs van het aanhoudende succes, ook nu nog, van de kermis. Foorreizigers leiden een ambulante bestaan dat het ritme volgt van de verplaatsingen van hun rollend materieel en het opstellen en afbreken van hun woonwagens, kramen en attracties. Deze kermisstielen, zoals ze worden genoemd, vereisen een polyvalente knowhow, doorzettingsvermogen, creativiteit en de aanhoudende drang om de mensen te vermaken. Foorreizigers exploiteren een brede waaier van attracties, gaande van de meest traditionele (viskraam, schietkraam, draaimolen...) tot de modernste sensaties (rupsbanen, roetsjbanen, Rotor...), aangevuld met eetkramen die typische kermispecialiteiten aanbieden (*smoutebollen*, *escargots*, *kermisappels*...).

De overdracht van de levenswijze en de stiel verloopt hoofdzakelijk binnen de kermisgemeenschap en de familie. De kinderen krijgen niet alleen onderwijs in het gezinsmilieu maar ook in het internaat *Tehuis voor Foorreizigers- en Schipperskinderen* in Etterbeek. De gemeenschap telt verscheidene verenigingen die haar belangen en haar levenswijze verdedigen. Het is ook in Brussel dat zich het Nationaal Monument aan de Foorreizigers bevindt, op de Luchtvaartsquare. De *Heldhaftige Pierrot*, een van de schaarse Europese monumenten ter ere van de kermiswereld, is een belangrijke ontmoetingsplaats voor alle foorreizigers van België geworden.

3.3. BETROKKEN GEMEENSCHAP(PEN) OF GROEP(EN)

De traditiedragers: de kermisgemeenschap in België telt ongeveer 330 familiebedrijven in Wallonië, 75 in Brussel en 440 in Vlaanderen, goed voor ongeveer 2000 personen in het hele land.

De organisatoren: de 19 gemeenten van het Brussels Gewest, de gemeentelijke diensten en de feestcomités die de festiviteiten Coördineren en/of organiseren.

De bezoekers : alle inwoners van Brussel en bezoekers van diverse leeftijden, herkomst afkomstig uit de vier windstreken van België, alsook toeristen die, vaak met het gezin of met vrienden, onze foren en kermissen komen bezoeken, al dan niet op regelmatige basis. Bij wijze van voorbeeld, onder normale omstandigheden lukt de Zuidfoor in vijf weken tijd bijna 1,5 miljoen bezoekers.

3.4. PLAATS

Het gehele grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (zie 4.3)

4. KENMERKEN VAN HET ELEMENT

4.1. BETROKKEN TA(A)L(EN), REGISTER(S), TAALNIVEAU(S)

Veel Brusselse foorreizigers trekken heel België rond en nemen deel aan de belangrijkste kermissen in wat ze de “Grote Tournée van Aalst tot Luik” noemen. Ze zijn ware ambassadeurs van het Brusselse dialect, in het Nederlands zowel als in het Frans. Als men hen vraagt of ze Nederlands- of Franstalig zijn, antwoorden ze zonder aarzelen “Nee, wij zijn Brusselaars.”

Op de in het buitenland georganiseerde kermissen worden ook het Duits en het Engels vrij regelmatig gebruikt met zowel de Europese foorreizigers zelf als de bezoekers.

Hun hele leven lang blijven de foorreizigers verankerd in de traditie van de gemeenschap, waarbinnen een heel eigen manier van denken en handelen heerst. Onder elkaar gebruiken ze ook een eigen taal, met veel woorden die we als argot kunnen bestempelen: het gaat om het *Bargoens*, waarvan het ontstaan tot de 17e eeuw teruggaat en dat tussen 1850 en 1950 zijn hoogtepunt kende – vandaag zijn nog slechts enkele Bargoense woorden in omloop. Daarnaast gebruiken Engelse, Duitse of Franse foorreizigers ook nog enkele woorden of uitdrukkingen afkomstig uit het *Romani*.

4.2. OPGAVE VAN DE IMMATERIËLE UITDRUKKINGEN

De foorreizigers zijn de dragers van een traditie. Ze staan op kermissen met hun kramen en attracties en luisteren de officiële openingen van feesten op, vaak samen met andere dragers van tradities of plaatselijke rituelen (fanfares, majorettes, broederschappen, lokale personaliteiten, clerus...).

Kermissen en hun attracties scheppen vrolijkheid, onbezorgdheid en vermaak, alsook de drang naar pure sensaties. Ze stellen de bezoekers in staat te ontsnappen aan de dagelijkse sleur door hen de mogelijkheid te bieden zich te vermaken zonder hun woonplaats en hun vertrouwde omgeving te moeten verlaten. De kermis komt en gaat. Vaak is ze 's avond nog niet te zien maar verschijnt ze 's nachts of in de vroege ochtend. Zodra alles is opgesteld, wordt ze een echt dorp binnen de stad. De kermis zet aan tot dromen, ze schept een magische en geanimeerde sfeer, vooral 's avonds, met haar rijkelijke en kleurrijke verlichting. Achter die ogenschijnlijke onbezorgdheid gaan echter een hele structuur en een gemeenschap schuil van mensen die zich onverdroten inzetten om de bezoekers vermaak te verschaffen.

Levenswijze: Het “ambulante” is kenmerkend voor de foorreizigers die, hoofdzakelijk in familieverband met hun woonwagen, van stad naar stad en kermis naar kermis trekken om er hun attracties te exploiteren. Zolang foorreizigers op de kermis staan, wordt de stad of gemeente waar ze zich bevinden hun woonplaats: ze doen er boodschappen, gaan uit eten, gaan naar de apotheek...

Hoewel de kermiswereld niet langer een gesloten wereld is, beschouwen kermisexploitanten zich als reizigers en niet als mensen met een vaste woonplaats. Kermisexploitanten vormen in principe één grote familie en huwelijken vinden vaak binnen dezelfde gemeenschap plaats, waardoor jongeren makkelijker het beroep van hun ouders kunnen voortzetten, en dit al vele generaties lang. Foorreizigers zijn fier op hun stiel en op hun levenswijze. Ze zijn ook heel trots op hun kinderen en willen dat ze de traditie voortzetten, wat dikwijls ook gebeurt. Op grote kermissen wordt in een wagen een schooltje voor de kleuters georganiseerd, maar vanaf de lagere school gaan de kinderen meestal op internaat of blijven ze bij de grootouders die gepensioneerd zijn en een vaste verblijfplaats hebben.

Het werk van de kermisexploitant is veeleisend en bijzonder veelzijdig. Hij moet de mensen niet alleen vermaken maar hij moet ook vertrouwd zijn met allerhande aspecten van de administratie, elektriciteit, mechanica, schilderwerk..., en hij moet blijk geven van een grote flexibiliteit en creativiteit.

Het opstellen van de kermis: Het opstellen van een wijkkermis duurt 1 à 2 dagen, voor de grote kermissen is dat soms veel meer. Zodra de foorreizigers op het kermisterrein aankomen, installeren ze hun woonwagens, indien mogelijk dicht bij de attractie die ze exploiteren (de “stiel” genaamd). Dan beginnen ze hun stiel te monteren. De attractie of het kraam bepalen de specialiteit van de foorreiziger. Op wijkkermissen, die een weekend of enkele dagen duren, staan vooral attracties als viskramen, botsauto's, draaimolens, schietkramen... Op de grote kermissen, die verscheidene weken duren, treffen we vooral grotere en sensationelere attracties aan: achtbaan, reuzenrad, snelle en hoge attracties.... Sommige zijn moeilijker te monteren dan andere, maar allemaal vereisen ze van de foorreiziger dezelfde toewijding en dezelfde graad van afwerking. De verschillende attracties vereisen specifieke knowhow en creativiteit. Zodra de attracties opgesteld zijn, begint de schoonmaak en de inspectie van de verlichting, de geluidsinstallatie en de werking van de machines. Naast mechanische en veiligheidsaspecten wordt

ook bijzondere aandacht besteed aan scenische aspecten, de lichten, decors, speciale effecten zoals lasers, rookmachines, enz. die de kermis haar aparte karakter verlenen. Om bezoekers aan te trekken en het succes van de attractie te verzekeren, is het ook belangrijk dat de foorreizigers met het publiek communiceren en elkaar helpen. De foorreiziger moet dus goed met de microfoon overweg kunnen om mensen te lokken en sfeer te scheppen. Hij moet de bezoekers aanmoedigen en amuseren. Het kermismilieu staat open voor alle technische uitvindingen en ontwikkelingen in onze maatschappij, zoals blijkt uit de grote aandacht die aan nieuwe technologieën voor de attracties wordt geschonken.

Speciale exploitatievoorwaarden: Ook de exploitatie van een eetkraam vereist specifieke knowhow; men moet houder zijn van een diploma dat toegang geeft tot het beroep, men moet ingeschreven zijn en men moet zich strikt houden aan de regels en standaarden van het FAVV (Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen). Men moet deeg kunnen bereiden en ter plekke oliebolletjes, wafels, stroopwafels, slakken, friet, enz. kunnen klaarmaken. De regionale recepten worden van generatie op generatie overgedragen.

Foorreizigers zijn zelfstandigen, en hun attracties blijven vaak in de familie. Ze hebben uiteraard de mogelijkheid en de vrijheid een stiel over te nemen van een collega die zijn activiteiten stopzet, maar heel vaak blijven families binnen dezelfde categorie van attracties werken, ondanks de administratieve verplichtingen die de voorbije jaren aanzienlijk zijn verzwaaard. In België wordt de organisatie van kermisactiviteiten geregeld door een wet (hervormd in 2005) en door koninklijke besluiten (2006).

De bezoekers: Ook kermisbezoekers hebben hun eigen gewoonten en tradities. Men gaat naar de kermis met het gezin of met vrienden. Dikwijls is de kermis de plaats van de eerste flirts. Het is bijna een traditie geworden, overgedragen van de ene generatie op de andere, om de kleintjes op een draaimolen plaats te laten nemen en er een foto van te maken. De kermis is ook een goede leerschool voor de allerkleinsten, die er ontdekken hoe hun zakgeld te beheren of hun eerste kleine "voertuig" te besturen, op hun eentje op op sporen bevestigde bewegende mechanismes (Buggy Ride, paardjes, bootjes, botsauto's, helikopters, vliegtuigjes, brandweerauto's...). Sommige mensen gaan slechts één keer per jaar naar de kermis, op zoek naar een specialiteit die ze enkel daar kunnen vinden en genietend van de lekkernijen uit hun jeugd.

Organisatie: Het zijn in eerste instantie de steden en gemeenten die over het aantal en de types aangeboden attracties beslissen. Als een foorreiziger in een nieuwe stiel wil investeren, moet hij zich houden aan de categorie van zijn abonnement met de stad (kindermolen, grote draaimolen, eetkraam, behendigheids- of kansspel... zie <https://economie-werk.brussels/kermisuitbater>). Op de Zuidfoor is er een aparte standplaats voor nieuwigheden, en het is de bedoeling er elk jaar een nieuwe attractie op te stellen.

De kalender: Het Brusselse Gewest onderscheidt zich van de andere gewesten doordat de kermissen er vaak verscheidene weekends duren (terwijl ze in Vlaanderen of Wallonië dikwijls blijven tot één weekend beperkt) en ze ook verscheidene malen per jaar naar eenzelfde gemeente terugkeren, zoals bijvoorbeeld in Anderlecht (4), Schaarbeek, Brussel of Ukkel (3), Etterbeek, Sint-Agatha-Berchem, Ganshoren, Oudergem, Jette, Laken, Sint-Pieters-Woluwe of Sint-Lambrechts-Woluwe (2). Dit illustreert

hoe levendig de kermiscultuur in de meeste Brusselse gemeenten wel is en hoe sterk ze nog altijd wordt geapprecieerd.

Er vinden kermissen plaats tijdens de gemeentelijke jaarmarkten, zoals in Jette of Anderlecht, of tijdens het carnaval in Schaarbeek, tijdens feesten met een religieuze oorsprong (Pinksteren, 15 augustus, processies) of herdenkingsfeesten (21 juli, 11 november), of tijdens nog andere evenementen. De kermis kan in feite worden beschouwd als de “rode draad” van de plaatselijke feestcultuur.

Het kermisseizoen begint doorgaans aan het einde van de winter, rond februari of maart, in april gevolgd door het paasfeest en de lentefeesten. Zonder volledigheid na te streven vermelden we, in het Brusselse Gewest, de voorjaarskermissen, zoals die van het carnaval in Schaarbeek, van Sint-Aleidis (Sint-Pieters-Woluwe) en Laken, van Watermaal-Bosvoorde, van het Jourdanplein in Etterbeek, van Elsene en van Sint-Agatha-Berchem. Rond Pinksteren en Hemelvaart – in mei en juni – vinden kermissen plaats in Anderlecht, Ganshoren, Ukkel (Sint-Job), Evere, Laken (Houba de Strooperlaan), Schaarbeek (Helmet Kermis), Oudergem.

Tijdens de zomer is dé afspraak voor de Brusselse kermisgemeenschap vanaf midden juli de Zuidfoor, die er vijf weken blijft staan. De kermis van Elsene vindt eveneens in augustus plaats, net als, meer in het noorden van het gewest, de gemeentelijke jaarmarkt van Jette, de kermis van Laken en die van Sint-Agatha-Berchem.

Ook in september blijft het druk, met de gemeentelijke jaarmarkt van Anderlecht, waarvan de oorsprong tot de middeleeuwen teruggaat, de braderie van de Georges Henrilaan in Sint-Lambrechts-Woluwe met de optocht van de “zwarte hond”, de kermis van Ganshoren en de braderie van Elsene.

Ook tijdens de herfst worden nog kermissen georganiseerd, ondanks de minder gunstige weersomstandigheden, zoals die van het Daillyplein in Schaarbeek, of in Neder-Over-Heembeek. Het seizoen eindigt begin november, rond Allerheiligen en de herdenkingen van de Wapenstilstand, maar de voorbije jaren worden ook kermiskramen en attracties opgesteld op de kerstmarkten en de winterevenementen in het gewest. Er zijn niet alleen draaimolens, reuzenraden of tobogans, maar ook de kermisgastronomie is vertegenwoordigd, met kermisappels, wafels of oliebolletjes. De foorreizigers passen zich aan het seizoen aan en sommigen exploiteren zelfs ijsbanen in deze periode van het jaar. Deze winterevenementen zijn geleidelijk nieuwe tradities aan het worden, want ook de foorreizigers willen vreugde en warmte brengen tijdens de sombere winterperiode. Tijdens de kerstperiode is het vooral op het *Winterpret*-evenement dat de stad Brussel rond het Sint-Katelijneplein organiseert dat verscheidene kermisattracties aanwezig zijn, maar we kunnen ook de kerstmarkt van Evere, Anderlecht of die van Elsene vermelden.

4.3 OPGAVE VAN DE GEASSOCIEERDE MATERIËLE ELEMENTEN Instrumenten, voorwerpen, artefacten, plaatsen...

De woonwagens: De meeste foorreizigers wonen het hele jaar door in een volledig uitgeruste woonwagen. De enge en weinig comfortabele woonwagens van vroeger, die nog vaak in films te zien zijn, zijn verleden tijd of zijn hooguit nog bij enkele verzamelaars te vinden. Sommige moderne woontrailers zijn vergelijkbaar met een klein appartement met alle comfort. De modernste caravans hebben aan de zijkant een slide-out waarmee de binnenruimte kan worden vergroot. Er moet water en

stroom op worden aangesloten opdat ze goed zouden werken. Het interieur is er, zoals in de andere woningen, ingedeeld rond een keuken, salon, badkamer met toilet en slaapkamer. Ze zijn ook uitgerust met moderne huishoudapparaten zoals (vaat)wasmachines, televisie, enz.

Sommige foorreizigers vervaardigen hun eigen caravan, maar de mooiste en grootste komen uit Italië. Ze zijn heel duur en zijn dan ook vooral in trek bij foorreizigers die de grote kermissen aandoen, want door hun grootte zijn ze niet makkelijk op kleinere kermissen op te stellen. Vroeger waren er in België twee caravanconstructeurs, maar die hebben hun activiteit ondertussen stopgezet. Het ging om de familie Albrecht in Buggenhout, die vanaf 1909 woonwagens bouwde (<http://caravanecirqueforain.e-monsie.com/pages/roulottes-buggenhout.html>) – in de jaren 1960 bouwde ze zelfs een ambulante kapel voor de kermisaalmoezener – en de constructeur Tembo bij Antwerpen. Er is ook een tweedehandsmarkt voor kermiswagens.

De attracties: Elke kermis brengt een grote verplaatsing van voertuigen op gang. De meeste kermiskramen zijn aanhangwagens, hetzij gesloten, met de balies en technische installaties, of open, met de attracties. De grote attracties worden echter met vrachtwagens getransporteerd.

De belangrijkste attractiebouwers treffen we in Duitsland aan (*Huss Rides*, opgericht in 1919 – de maatschappij produceerde oorspronkelijk onderdelen voor de scheepsbouw maar koos eind jaren 1960 voor de bouw van kermisattracties. In 2006 werd de onderneming omgevormd tot Huss Park Attractions GmbH, nadat ze insolvent was verklaard), maar ook in Nederland (KMG, opgericht in 1991) en in Tsjechië (Fun Light).

In België is er de bouwer van botsauto's Adesko uit Dessel (opgericht in 1991, produceert al botsauto's sinds 1994 en exporteert naar Denemarken, Duitsland, Engeland, Ierland, Italië...). Vroeger was er ook de draaimolenbouwer Sobema (Shakers en Break Dance), gevestigd in Zinnik, die zijn activiteit echter heeft stopgezet (hoewel hun draaimolens nog altijd bestaan en soms in het buitenland worden verkocht). De stad Hasselt organiseerde enkele jaren geleden een tentoonstelling van oude oliebollenkramen, viskramen, enz..

De attracties kunnen in verschillende categorieën worden onderverdeeld: kindermolens, sensatieattracties, eetkramen, traditionele kramen, spelen... (lunaparken, schietkramen, dobbelsteenspelen, tombola- en loterijspelen...).

Naast de traditionele draaimolens – paardjes, vliegtuigjes en parcours – en statischer attracties – schietkramen, tombola's, viskramen, behendigheids-, kracht- of kansspelen, spookkastelen, spiegeltenten, lachspiegels, lachhuizen... – werden ook meer spectaculaire attracties ontwikkeld speciaal om tieners en jongvolwassenen op zoek naar pure sensatie aan te trekken. De courantste zijn het reuzenrad, de rupsbaan, de roetsbaan en de rotor; ze moeten voldoen aan heel strenge veiligheidseisen inzake snelheid, aandrijfmethode en hoogte (zie [FOD Economie](#))

Een goed onderhouden, gerenoveerde of verbeterde attractie kan meer dan 50 jaar meegaan zonder haar charme van weleer te verliezen en kan nog altijd op de Belgische kermissen worden gebruikt. Andere worden in het buitenland verkocht of komen terecht bij privéverzamelaars (dat is onder meer het geval

voor bepaalde onderdelen van kindermolens – brandweerauto's, vliegtuigen, enz. – die op online veilingsites te koop worden aangeboden of die men ook vindt bij *Autopède Belgium* in Melle). In 1989 werd in Saint-Ghislain een kermismuseum, het Musée de la Mémoire, opgericht door een liefhebber van oude draaimolens en van kermissen, Albert Riquet (<http://foire-memoire.be/>).

Andere verzamelaars gaan dan weer op zoek naar oude foto's die de kermis als onderwerp hebben, of naar oude orgels. Vroeger (rond de jaren 1930) werden die orgels niet echt als waardevolle objecten beschouwd, in tegenstelling tot het metaal waarvan ze waren gemaakt, zodat ze hun leven vaak op de schroothoop eindigden. Dat zorgde er dan wel weer voor dat de "overlevenden" mettertijd terug een bepaalde waarde kregen. Onder de meest gezochte orgels vermelden we de draaiorgels of de Decap-orgels in België.

De eetkramen: De kermisgastronomie is heel oud maar evolueert constant en volgt de modetrends. Het "karakollenkraam" is typisch voor de Brusselse kermissen – als men zo'n kraam op een andere kermis in België aantreft, kan men ervan op aan dat het door een Brusselse foorkramer wordt geëxploiteerd. Vroeger at iedereen in Brussel op de kermis ook moules *parquées* of rauwe mosselen, haringen en schaaldieren, maar dat gebeurt steeds minder.

Tijdens de Wereldtentoonstelling van Brussel in 1958 ontdekten de bezoekers Amerikaanse producten die niet meer weg te denken zijn van de kermis, zoals de suikerspin.

Specialiteiten:

- zoet: kermisappels (een rode gegluurde appel op een stokje), suikerspin (om een stokje gesponnen suiker), oliebollen of *smoutebollen*, appelbeignets, Brusselse wafels met poedersuiker...
- zout: friet, hotdogs, worstenbroodjes en hamburgers...

De openbare pleinen en de kermisterreinen: De meeste kermissen vinden plaats in het hart van de gemeente, op het gemeenteplein of in het centrum van een wijk, soms langs grote straten of lanen. Als men daar zijn attractie of kraam wil opstellen, moet men eerst controleren of er voldoende ruimte voor is en of de bodem stevig genoeg is om ze te dragen. Toen standplaatsen nog bij openbare inschrijving werden toegekend, gebeurde de aankoop ervan op basis van de grootte van de attractie (in Brussel werden deze verkopen in het stadhuis van Laken georganiseerd).

Op het Brusselse grondgebied worden jaarlijks bijna 40 kermissen georganiseerd in de 19 gemeenten samen (zie 4.3 – Kalender). De Zuidfoor in juli is daarvan de belangrijkste: in een tijdspanne van vijf weken verwelkomt ze bijna 1,5 miljoen bezoekers.

Een andere Brusselse locatie die erg gegeerd is bij fooreizigers is het Atomium en de Heizel, waar al tijdens de Wereldtentoonstelling van 1958 kermisfamilies aanwezig waren met hun kramen en draaimolens. Sommige gingen nooit weg, want de site werd in de daaropvolgende jaren tot pretpark omgevormd. Op Expo 58 ontdekten de fooreizigers ook gastronomische specialiteiten uit andere landen,

zoals suikerspin en de Hot Dog, die ze sindsdien ook op onze kermissen verkopen. Ze vonden er tevens inspiratie voor nieuwe soorten carrouzels.

In Brussel-Laken stonden op het Bockstaelplein bijna het hele jaar door een kermis of kermiskraampjes.

Het Nationaal Monument van de Foorreizigers: Het is in Brussel dat zich het Nationaal Monument aan de Foorreizigers bevindt, naast de Zuidlaan. Dit is een van de zeldzame voorbeelden van een nationaal monument ter ere van de foorreizigers, samen met dat van Rouen en dat van Engeland (de *War Memorial Showmens's Guild of Great Britain* in Staffordshire).

Het monument, van de hand van Victor Voets, is een eerbetoon aan de foorreizigers gesneuveld tijdens de twee wereldoorlogen. Uit een opschrift blijkt dat het bij inschrijving werd opgericht door het Belgisch Verbond van Foorreizigers in 1924. Het stelt een *Pierrot* voor (een personage uit de *commedia dell'arte*, symbool van het rondreizende theater), die zich met een tragisch en zwierig gebaar van zijn masker ontdoet en in zijn rechterhand een zwaard vasthoudt.

Elke jaar, bij de opening van de Zuidfoor en op 11 november, komen de foorreizigers hier samen om een eerbetoon aan de gesneuvelden te brengen en leggen ze een bloemenkrans neer aan de voet van het monument. Al enkele jaren komen ook de kinderen van het *Tehuis voor Foorreizigers- en Schipperskinderen* in Etterbeek op deze plek samen om de herinnering levendig te houden aan een verleden dat rechtstreeks verband houdt met hun familie – sommige namen van slachtoffers uit de twee wereldoorlogen die in de muurtjes rond *Pierrot* zijn gebeiteld, zijn die van hun voorouders. Een Brusselse kermisfanfare speelt dan de *Kermismars* en de *Brabançonne*. Behalve de fanfare zijn doorgaans ook enkele bekende Brusselse figuren aanwezig die als peter of meter optreden (bijvoorbeeld Lange Jojo), evenals andere Brusselse folkloristische verenigingen (lid van de Ommegang, de reuzen van de Meyboom).

Uiteraard verwijst de evocatie aan de Zuidlaan het hele jaar door naar het beeld van Zuidfoor, niet alleen in de maand augustus.

4.4. HISTORIEK EN RECENTE ONTWIKKELINGEN

Etymologie

Het woord “foor” komt van het volkslatijn *feria*, wat “markt, feest” betekent, en van het klassiek Latijn *feriae*, “dagen gewijd aan rust”, dat naar “feestdag” is geëvolueerd.

Het Franse “forain” komt van het Latijn *foranus*, *foris*, “wie van buitenaf komt, vreemdeling”.

Dit zijn twee verhelderende etymologieën: het gaat dus om een ambulante gemeenschap die van dorp naar dorp (of van stad naar stad) reist, doorgaans in een periode rond de feestdagen, met als doel de mensen te vermaken.

Het woord “kermis” is afgeleid van het Middelnederlandse *kermisse* (kerkwijding)¹.

Algemene geschiedenis

Hoewel de kermis als dusdanig haar oorsprong in de spektakels op de grote middeleeuwse markten vindt, bestonden evenementen verlevendigd door marktkramers, acrobaten, jongleurs, koorddansers, dierentemmers, enz. al sinds de oudheid – sporen van de eerste jongleurs zijn in de vorm van fresco's aangetroffen in meer dan 4000 jaar oude zijn Egyptische graven. In Rome waren de *feriae novendiales* markten die om de negen dagen werden gehouden, terwijl de kermissen tegelijkertijd met de religieuze feesten plaatsvonden.

In de middeleeuwen en tot de 18e eeuw stonden foren of kermissen (die laatste houden dus veeleer verband met religieuze evenementen) los van de vrije markten. Foorreizigers waren rondreizende handelaars die niet alleen de allernoodzakelijkste artikelen verkochten, maar ook specerijen, stoffen of juwelen. Onder hen bevonden zich ook kunstmakers, leden van rondreizende theaters, exploitanten van behendigheids- en kansspelen². Voor de dorpelingen vormden ze tevens een bron van informatie over wat zich buiten het dorp en zijn onmiddellijke omgeving afspeelde. De allereerste mechanische kermisattracties dateren van die tijd. Ze waren toen nog heel primitief: allerhande soorten schommels, houten molens...

Al in de 16e eeuw trokken foorreizigers van Europese en zigeunerorigine door heel Europa en voerden zeldzaamheden op bij wijze van attractie (Siamese tweelingen, tijgers, leeuwen, carrousels...). Dit vermaak viel bijzonder in de smaak bij de gewone mensen, maar de hogere klassen en de clerus waren er niet voor te vinden, want ze vreesden voor uitpattingen tijdens deze periodes van vertier.

Vanaf midden 18e eeuw en vooral in de 19e eeuw kregen foorreizigers die dergelijke vermakelijkheden boden het overwicht op de kermissen. De economie was niet langer uitsluitend ruraal en de koopkracht van de mensen (bedienden en arbeiders) nam toe. Het was onder impuls van de zoektocht naar verstrooiing en kleine pleziertjes dat de kermiswereld evolueerde naar wat we thans kennen. Tegelijkertijd bevorderden de Industriële Revolutie en de voortdurende technische vooruitgang de ontwikkeling van kermismolens en nieuwe machinerieën: automaten, roetsjbanen, stoomcarrousels, enz. Vergeten we overigens niet dat het op kermissen was dat de eerste cinematografen werden geëxploiteerd, aan het einde van de 19e eeuw, tot groot vermaak van het publiek.

Foren en kermissen speelden ook een maatschappelijke rol doordat ze mensen afkomstig uit verder gelegen steden en dorpen in staat stelden elkaar te ontmoeten, van gedachten te wisselen, zaken te doen, zelfs huwelijken af te sluiten.

¹ Zie etymologiebank.nl (<http://etymologiebank.ivdnt.org/trefwoord/foor1> en <http://etymologiebank.ivdnt.org/trefwoord/kermis>)

² *Foires et forains en Wallonie: magie foraine d'autrefois*, Musée de la Vie wallonne, 1989, p. 14.

Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog kreeg de kermiswereld echter concurrentie van andere soorten volksvermaak, zoals populaire sporten (voetbaltoernooien...) of de film, die midden jaren 1910 zijn intrek in comfortabeler filmzalen nam.

Na de Tweede Wereldoorlog kregen de meeste dierenparken en andere toneelspektakels een vaste vestigingsplaats. Van dan af concentreerde de kermis zich op spelen (schieten, kansspelen) en vooral op mechanische sensatieattracties. De huidige kermis wil niet langer verwondering scheppen en uitnodigen tot een bewegingsloze reis zoals vroeger, maar belooft nu een fysiek avontuur, met attracties die de mensen in extreme situaties brengen die hen het gevoel geven dat ze topprestaties en krachttoeren zonder risico's verrichten³.

Foren en kermissen in Brussel

De dag van de Ommegang, dus de zondag vóór Pinksteren, was de dag waarop vroeger het gemeentefeest of de kermis van Brussel werd gehouden. De processie die Margaretha van Oostenrijk in 1530 in de Sint-Goedelekerk instelde als dank voor het verdwijnen van de epidemie van de "Engelse zweetziekte", slaagde erin de Ommegang van Onze-Lieve-Vrouw op de Zavel te overtreffen. Van toen af had Brussel dus twee gemeentelijke feesten. Het eerste, de "grote kermis", vond elk jaar plaats op de dag van de processie van Sint-Goedele, op de zondag na de heilige Margareta. De dag van de Ommegang, die nog altijd op de zondag vóór Pinksteren werd gehouden, werd de dag waarop de bewoners van de stad de nog altijd bestaande "kleine kermis" vierden.⁴

De wens van de hogere klassen om de "uitspattingen" als gevolg van de kermissen te beperken, vertaalde zich in onze contreien in de frequente afkondiging van ordonnanties. Zo trof keizer Karel V in 1531 diverse maatregelen met betrekking tot de kermissen en beperkte hij hun duur tot één dag – een ordonnantie die echter weinig veranderde aan de gewoonten en die enkele jaren later volledig vergeten zou zijn.

In de tweede helft van de 18e eeuw vaardigde Jozef II op 11 februari 1786 een edict uit dat bepaalde dat "alle kermissen in de Zuidelijke Nederlanden op hetzelfde tijdstip dienen te worden gehouden, namelijk de tweede zondag na Pasen". Deze maatregel haalde al even weinig uit als de keizerlijke ordonnantie. Het doel van Jozef II was kennelijk de verplaatsingen te beperken en het tijdverlies bij de werk- en ambachtsslieden die naar de foren en kermissen trokken te vermijden. Tijdens een kermis liep de totale bevolking inderdaad op tot 100.000 personen, terwijl Brussel in die periode ongeveer 74.000 inwoners telde. Het ging vooral om arbeiders en handwerkslieden die uit een straal van meer dan 25 km rond Brussel kwamen. Door zich "aan deze festiviteiten over te geven" leverden zij dus enkele dagen lang geen bijdrage tot 's lands economie.

Begin 19e eeuw heerste eenzelfde ongenoegen onder de burgerij, vooral dan de industriële burgerij. Het "economische probleem" werd nog verergerd door de ongerustheid rond de hygiëne en de angst voor toen nog courante epidemieën die reizigers, waaronder de foorreizigers, zeggegd verspreidden. Toegegeven, de infrastructuren die een elementaire hygiëne konden verzekeren waren toen nog schaars:

³ [L'histoire de la fête foraine \(arts-forains.com\)](http://arts-forains.com)

⁴ [HENNE, A., WAUTERS, A., Histoire de Bruxelles, I, Librairie encyclopédique de Périchon, 1845, p. 341](#)

in Brussel kregen foorreizigers pas tijdens de tweede helft van de 19e eeuw demonteerbare waterclosets ter beschikking⁵.

De negatieve en moraliserende verwijten waartoe deelname aan kermissen aanleiding gaf, leidden in 1843 tot de opheffing van de grote kermis van Brussel. Tot in 1880 bleven de pogingen om het evenement in ere te herstellen – vooral gezien de potentiële inkomensderving die deze opheffing veroorzaakte in vergelijking met de feesten die in de naburige gemeenten werden georganiseerd – zonder gevolg. In 1882 werd een comité van handelaars en gemeenteraadslieden opgericht met het oog op de organisatie van een jaarlijkse kermis, en in 1885 bepaalde de gemeenteraad dat deze kermis elk jaar aan de Zuidlaan plaats zou vinden: de Zuidfoor was geboren. Ze groepeerde drie kermissen die tegelijkertijd in het stadscentrum plaatsvonden: op de Grote Markt, het Martelaarsplein en de Graanmarkt⁶.

Gedurende de belle époque was het gros van de fabrikanten en leveranciers van kermismaterieel in Vlaanderen gevestigd, maar er waren eveneens leveranciers in het Brusselse Gewest: de Limonaire Frères, het Brusselse filiaal van Parijse draaiorgelfabrikanten; de bouwer van kermiswagens D. Deraymaker in Schaarbeek, nougatfabrikant Jules Piret in Brussel, decoratieschilder Neyberg eveneens in Brussel, de fabrikant van papieren bloemen voor foorreizigers W. A. Schöller in Molenbeek...⁷

Maar na 1910 ontwikkelden zich rond de grote steden steeds meer echte “lunaparken” met permanente attracties: in Brussel opende een lunapark in mei 1913 zijn deuren⁸. Toch slaagden de vindingrijke foorreizigers erin een ramp af te wenden. Kort na de Eerste Wereldoorlog bleven de kermissen erg in trek bij de bevolking, en in 1922 kenden ze zelfs hun beste jaar. Maar de crisis van 1929 deed de koopkracht van de arbeiders fors dalen, en dit had natuurlijk een impact op de financiële toestand van de foorreizigers. In 1938 zetten ze in Brussel en in Charleroi een staking op touw.

Na de Tweede Wereldoorlog kwamen er veel nieuwe kermissen. Gemeenten waar vroeger slechts één kermis per jaar plaatsvond, organiseerden er nu twee of drie per jaar. Elke wijk, elke gemeente organiseerde minstens een of twee kermissen per jaar. Het moet gezegd dat de oorlogstijd een gunstig effect had gehad op het aantal geboorten in het kermismilieus! Binnen de grotere families kon dus ook het aantal stielen toenemen.

Om deze “kermisexplosie” in goede banen te leiden, voerden de steden en gemeenten een systeem van aanbestedingen voor kermisstandplaatsen in. Ondanks de algemene evolutie werden kermissen altijd georganiseerd op de plek waar ze waren ontstaan, in het hart van de stads- en dorpscentra, maar het waren de steden die via dit aanbestedingssysteem beslisten over het aantal en de types attracties per kermis. In de loop der jaren stabiliseerde de kermisexpansie, en in 2006 werd het aanbestedingssysteem vervangen door een systeem van “abonnementen”, net zoals bij de marktkramers, dat werd gereguleerd door een koninklijk besluit van 24 september 2006. Thans

⁵ *Foires et forains en Wallonie: magie foraine d'autrefois*, Musée de la Vie Wallonne, 1989, p. 18

⁶ MEGANCK, M., *Bruxelles: en cheminant sur la ligne du temps*, 180° Editions, Brussel, 2020, jaargang 1885.

⁷ *Foires et forains en Wallonie: magie foraine d'autrefois*, Musée de la Vie wallonne, 1989, p. 38

⁸ *Idem*, p. 39.

zijn het nog altijd de steden en gemeenten die beslissen over de plaats van de kramen en attracties, soms in overleg met de kermisverenigingen.

4.5. SOCIOCULTURELE CONTEXT Functies, waarden: rol van de genders, van de jongeren ...

De Zuidfoor lokt in een periode van vijf weken bijna 1,5 miljoen bezoekers. Samen met alle andere foren en kermissen in het Gewest, wordt geschat dat de kermissen gedurende het hele jaar ongeveer 2,5 miljoen bezoekers verwelkomen.

Het publiek en de bezoekers hebben hun eigen kermisgewoonten en -tradities die ze van generatie op generatie overdragen (zie 4.2). Kermissen trekken een heel gevarieerd publiek aan, mensen met verschillende culturen en nationaliteiten, van alle leeftijden en geslachten. Soms gaat men op z'n eentje naar de foer, maar het vaakst gebeurt dat samen met de familie of met vrienden. De kermis is een ontmoetingsplaats geworden.

Ook de wereld van de foorreizigers is samengesteld uit personen afkomstig uit alle streken van België, en zelfs uit het buitenland. Ze reizen het hele land rond maar steken soms ook de grens over – hoofdzakelijk naar de buurlanden, om praktische redenen, maar sommigen trekken ook verder, zoals naar Zuid-Frankrijk, Engeland, zelfs China.

Foren en kermissen worden door de steden of de gemeenten georganiseerd. Het directe gevolg daarvan is dat foorreizigers en hun uitrusting aan zowel de lokale als de nationale wetgeving moeten voldoen. Foorreizigers moeten zich dus aanpassen aan alle huidige veiligheids-, milieu- en andere voorschriften, en ze moeten ook de ontwikkelingen op het gebied van duurzame ontwikkeling op de voet volgen. Hun vrachtwagens moeten geschikt zijn voor de LEZ, de verpakkingen van de eetkramen moeten recyclebaar of herbruikbaar zijn of worden gesorteerd. De attracties moeten met ledverlichting worden uitgerust en de muziek mag het toegestane aantal decibels niet overschrijden.

Foorreizigers hebben doorgaans een goede verstandhouding met de lokale horeca en handelaars, want ze maken deel uit van dezelfde economische dynamiek. Sommige handelaars organiseren trouwens zelf een kermis ter gelegenheid van hun braderie. Samen brengen ze leven in het dorp. De promotie van de kermis wordt dikwijls gezamenlijk door de foorreizigers en de handelaars verzorgd via gemeenschappelijke acties: reclame, affiches, tombola's, kortingsbonnen...

Voor de lokale horeca valt de beste periode van het jaar vaak samen met die van de jaarlijkse kermis, omdat veel mensen dan uitgaan. De kermiskrant maakt trouwens ook reclame voor horecazaken. Als er in het openbaar domein van een gemeente werken plaatsvinden, waardoor de kermis naar een andere standplaats moet verhuizen, vragen ook de handelaars en de horeca dikwijls dat de kermis na de werken naar de vroegere plaats terug kan keren.

Kermissen laten geld rollen, en dat is iets waar ook de handelaars baat bij hebben (economische rol). Ze bieden tevens de gelegenheid om verschillende bevolkingslagen samen te brengen en inwoners van naburige steden te ontmoeten (maatschappelijke rol). Kermissen bevorderen ook de verspreiding van nieuwe ideeën, producten en denkwijzen (culturele rol). De lokale overheden regelen de mogelijkheden tot amusement (politieke rol) – en dat is zeker niet onbelangrijk, zoals bleek uit de reacties van de mensen toen de overheid de kermissen wou beperken (zie 4.4. – Geschiedenis).

Kermissen zijn apolitek en staan dus voor iedereen open. Er is geen plaats voor discriminatie. Dat begint al binnen de kermisgemeenschap zelf, waar vrouwen hoog staan aangeschreven. Zij geven dan ook vaak blijk van een indrukwekkend sterk karakter: het is gebruikelijk dat ze, weduwe geworden, de activiteit van hun overleden man overnemen (met de steun van de gemeenschap). Sommige vrouwen besturen zelfs vrachtwagens (hoewel zij niet in de meerderheid zijn). Een van de sleutelfiguren in de Brusselse kermiswereld was trouwens een vrouw: “Titine” Vandervaeren, die niet alleen bekend stond om haar *smoutebollen* maar ook om haar liederen. Deze op 88-jarige leeftijd overleden ambassadrice van de kermiswereld lag ook aan de basis van de dag voor gehandicapte kinderen op de kermis.

Kunst en kermiscultuur: De kermis is een element van creativiteit. Dit komt tot uitdrukking niet alleen binnen de gemeenschap zelf, bijvoorbeeld bij het vernieuwen en versieren van de attracties, maar ook daarbuiten.

Het was trouwens op kermissen dat dat de eerste filmvoorstellingen plaatsvonden. De filmwereld is dat niet vergeten en gebruikt de kermis vaak als decor – wie herinnert zich niet die beroemde scene met Rita Hayworth tussen de lachspiegels in *The Lady from Shanghai* van Orson Welles?

De kermismuziek: Kermissen zijn ondenkbaar zonder muziek – denk maar aan de typische muziek van de draaiorgels en draaimolens, of de modernere muziek die te horen is rond de kramen of attracties – maar ze zijn ook de inspiratiebron voor muzikanten en artiesten:

- De Kermismars
- *La Foire* van Jacques Brel (1953)
- In *Bruxelles* (1974) verwijst Dick Annegarn rechtstreeks naar de Zuidfoor (“Michel te rappelles-tu de la détresse de la kermesse de la gare du Midi?”)
- *Naar de kermis* (Ronnie & Ciska, Laura Lynn) De compilatie “La fête foraine et le cirque 1928-1954”, met onder meer Edith Piaf, Yves Montand andere grote namen van het Franse chanson.

Ook in sommige literaire werken wordt Brusselse kermis rechtstreeks vermeld, zoals in het gedicht van Verlaine, *Chevaux de bois*, uit 1874, terwijl ook recentere romans naar de Belgische en Brusselse kermissen verwijzen (Dulle Griet, *Petits meurtres chez ces gens-là*, Presses de la Cité, 2012, gaat over de kermis op het Bockstaelplein in Laken).

Al eeuwenlang inspireert de kermis dus kunstenaars, schrijvers, dichters en cineasten. Sinds de 16e eeuw is de kermis een geliefd thema's van de kunstschilders in onze contreien, van Breugel tot Edgar Tytgat of Rik Wouters (*Kermis te Watermaal*).

Voor de anekdote, de befaamde *Goulue* die door Henri de Toulouse-Lautrec werd vereeuwigd, was verwant met een Belgische foorkramer, Patrick de Corte (wiens familie nog altijd op de kermissen aanwezig is), van moederszijde afkomstig uit de familie Fenocchi. Toen ze de Moulin Rouge in 1895 verliet, sloot Louise Weber – haar echte naam – zich bij de kermiswereld aan; ze trouwde er en was gedurende enkele jaren dierentemster. Toulouse-Lautrec ontwierp de decoratieve panelen voor haar kermistent.

4.6. SUPRAGEWESTELIJKE CONTEXT In voorkomend geval het element plaatsen in een bredere geografische context.

De oorsprong van de kermis gaat veel verder terug dan de huidige landsgrenzen: er bestaan overal in Europa kermissen. Het is in Europa dat de kermis zich heeft ontwikkeld en waaruit ze in de 19e eeuw werd geëxporteerd. Het *Oktoberfest* in München is het grootste kermisfeest ter wereld, met elk jaar opnieuw meer dan 6 miljoen bezoekers.

Overal in België vinden kermissen plaats, en de fooreizigers doorkruisen het hele land. Sommigen doen de “Grote Tournee”, die begint met het carnaval van Aalst en de Halfvastenfoor van Gent, gevolgd door de Paasfoor van Kortrijk en de Meifoor in Brugge, dan de Sinksenfoor in Antwerpen (eind mei-juni, gedurende 6-7 weken), gevolgd door de Zuidfoor (het weekend vóór 21 juli, gedurende vijf weken), de kermis van Leuven in september en tot slot die van Luik in oktober. De gemeenschap van fooreizigers in België telt ongeveer 330 familiebedrijven in Wallonië, 75 in Brussel en 440 in Vlaanderen, goed voor ongeveer 2000 personen in het hele land.

De vertegenwoordigers van het beroep in België zijn actieve leden binnen de Union Foraine Européenne en volgen alles wat zich op dit domein afspeelt wordt op de voet.

in Europa hebben verscheidene instellingen zich tot doel gesteld het grote publiek te sensibiliseren voor het belang van de kermis: het *Markt- und Schaustellermuseum* van Essen (Duitsland), het *Museo Storico della Giostra e dello Spettacolo Popolare de Bergantino* (Italië), het Gemeentelijk Museum *Het Markiezenhof* in Bergen op Zoom (Nederland), het *National Fairground and Circus Archive* in Sheffield (Engeland) en de Pavillons de Bercy in Parijs (Frankrijk).

5. ROLLEN VAN DE HOUDERS EN GEBRUIKERS VAN HET ELEMENT

5.1. DE UITVOERDERS (DIE OPTREDEN EN DOORGEVEN)

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn 75 kermisbedrijven via hun BTW-nummer geregistreerd. Het gaat om familiebedrijven die doorgaans bestaan uit een gehuwd paar met 1-2 kinderen en soms

een werknemer. Er wonen ook nog enkele gepensioneerde foorreizigers in Brussel. In totaal vertegenwoordigt de Brusselse kermisgemeenschap ongeveer 300 personen, onder wie: Carmen Arku, Anita Bodet, Geneviève Besanger, Véronique Dotremont, Nathalie Devolder, Irène Janssens, Amélie Herman en Charles Anciaux, François Bogaert, Jean Marie Depoppe, Franck Delforge, Denis Devoghel, Patrick De Corte, Jacky Dotremont, Walter Dotremont, Serge Fenocchi.

De DFB/VBF: Onderhavige aanvraag wordt ingediend door de vzw De Verdediging der Belgische Foorreizigers, een vereniging erkend onder nr. 7185/98 en gedomicilieerd Guido Gezellestraat 26, 1030 Brussel. Ze komt tussen in alle dossiers op zowel gewestelijk, nationaal als internationaal niveau. Ze wil apolitiek zijn om elke Belgische burger van de kermiswereld te laten genieten.

Met haar 300 leden zet de VBF zich ten volle in voor de erkenning en de inschrijving van de kermiscultuur op de lijst van immaterieel cultureel erfgoed (notulen van de vergadering van 7 februari 2013). Deze aanvraag heeft geen betrekking op het materieel van de foorreizigers noch op hun persoon, maar wel op de instandhouding van de Europese kermistraditie.

De ESU/UFE: De Verdediging der Belgische Foorreizigers is lid van de Union Foraine Européenne (www.esu-ufe.eu) en is vertegenwoordigd in het hoofdbureau van deze vereniging, die diverse kermisorganisaties binnen de Europese Unie samenbrengt. De ESU/UFE bestaat uit 22 verenigingen uit 18 Europese landen (Duitsland, Nederland, België, Luxemburg, Spanje, Zweden, Portugal, Tsjechië, Polen, Oostenrijk, Frankrijk, Denemarken, Finland, Noorwegen, Italië, Ierland, Hongarije en Zwitserland). Veel Europese landen hebben soortgelijke stappen gezet met het oog op de erkenning van de kermiscultuur als immaterieel cultureel erfgoed.

Op termijn zal de ESU/UFE een internationale erkenningsaanvraag indienen bij de Unesco.

Comité: De vzw De Verdediging der Belgische Foorreizigers heeft een comité voor het Cultureel Erfgoed van de Kermis opgericht. De leden van dit comité zijn:

- Franck Delforge
- Steve Severeys
- Walter Dotremont

Verscheidene leden van de expertisecentra voor de cultuur in Vlaanderen hebben hun steun aan het comité verleend, namelijk:

- LECA (Landelijk Expertisecentrum voor de Cultuur van Alledag)
- CAG (Centrum Agrarische Geschiedenis)
- ETWIE (Expertisecentrum voor Technisch, Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed)
- HISTORIES

Het comité kan de werkgroep uitbreiden in functie van de noodwendigheden.

5.2. TOESCHOUWERS EN ONDERSTEUNERS

Het grote publiek, de inwoners en de kermisbezoekers, maar ook de leveranciers, fabrikanten en ambachtslieden, die al jarenlang kermismaterieel vervaardigen. De firma Verheyden uit Ganshoren staat bekend om de fabricage van de geluidsinstallaties voor kermissen.

5.3. BEHEERDERS EN ORGANISATOREN

De steden en gemeenten, burgemeesters en schepenen, evenals de dienst feestelijkheden, de technische diensten en de nutsbedrijven.

5.4. GEASSOCIEERDE INSTELLINGEN EN ORGANISATIES

Om de diensten van de gemeenten te ondersteunen bij het organiseren van de kermissen en om de belangen van de foorreizigers te verdedigen, werden in de loop der jaren verscheidene beroepsverenigingen opgericht. Er zijn momenteel vijf kermisverenigingen actief in België (met inbegrip van onze vzw): de *Union des Industriels Forains Belges* - Vereniging der Belgische Fournijveraars, Vrij Nationaal Syndicaat der Foorreizigers – *Syndicat national libre des forains, Main dans la main*, *Union Fédérale d'Exploitation foraines* en de *Défense des Forains belges* - De Verdediging der Belgische Foorreizigers.

Deze verenigingen fungeren als tussenpersoon tussen de steden en gemeenten enerzijds en de foorreizigers anderzijds. Samen verzekeren ze het goede verloop van alle kermissen.

6. STAAT, LEEFBAARHEID EN OVERDRACHT VAN HET ELEMENT

6.1. HUIDIGE OVERDRACHTSWIJZEN

De overdracht van de kermiscultuur binnen de gemeenschap van foorreizigers gebeurt binnen het familiale milieu langs mondelinge en praktische weg.

Binnen de families wordt de kermistraditie van generatie op generatie overgedragen, van vader op zoon en van moeder op dochter. Deze overdracht verloopt meestal interfamiliaal, via huwelijken tussen leden van de kermisgemeenschap en van de bredere professionele kring die ermee verband houdt.

De kinderen krijgen formeel onderwijs op school en/of op internaat, maar pas vanaf een bepaalde leeftijd; tijdens de weekends en de vakanties leren kinderen die dat wensen geleidelijk de stiel aan door hun ouders te imiteren of ze te helpen, en dit gedurende een of twee uur per dag. Door de handelingen van hun ouders over te nemen of door zelfstudie leren ze wat op school niet kan worden onderwezen: hoe oliebollen of suikerspin bereiden, een molen doen draaien en onderhouden, attracties opstellen en opbreken, de microfoon gebruiken, het administratieve werk doen, enz.

6.2. TRADITIONELE PRAKTIJKEN DIE HET ELEMENT OF BEPAALDE ASPECTEN ERVAN REGELEN OF ER DE TOEGANG TOE BEPERKEN

Het beroep van foorreiziger staat voor iedereen open. Het volstaat een BTW-nummer te hebben en een machtiging als werkgever van een sociaal secretariaat om aan een kermis te mogen deelnemen. Er is geen enkele discriminatie.

Maar hoewel iedereen dus foorreiziger kan worden, merken we dat slechts weinig mensen die geen nauwe banden met deze gemeenschap hebben, geïnteresseerd zijn in het beroep en zijn veeleisende levenswijze. Deze specifieke cultuur blijft zich openstellen voor de buitenwereld door nieuwe leden te integreren via huwelijken, maar dikwijls hebben die personen al banden met het kermismilieu: leveranciers, eigenaars van een restaurant dicht bij een kermisterrein, enz. De foorreizigers volgen de technologische innovaties op de voet. De kermis heeft altijd op diverse manieren een experimentele en sensibiliserende rol bij het grote publiek gespeeld, met name via de film en simulators.

6.3. LEEFBAARHEID VAN DE IMMATERIËLE ELEMENTEN, BESCHIKBAARHEID VAN DE BIJBEHORENDE MATERIËLE GOEDEREN/VOORWERPEN

De kermiscultuur is springlevend: honderden kermisfamilies doen duizenden kermissen aan, die op hun beurt miljoenen bezoekers ontvangen. In België worden elk jaar meer dan 2500 kermissen georganiseerd in de steden en gemeenten.

Deze kermissen verwelkomen verscheidene miljoenen bezoekers, van wie de meesten komen genieten van de ambiance en de sfeer, van de kermisattracties maar ook van de gastronomische specialiteiten die men enkel daar aantreft. Of ze gaan gewoon naar de kermis om mensen te ontmoeten of om oude kennissen of familieleden terug te vinden. Sommige mensen die in het buitenland wonen, keren ter gelegenheid van de kermis terug naar de stad of de gemeente waar ze zijn opgegroeid.

Tot in 1975 bouwden de foorreizigers hun kramen en attracties nog zelf, maar dat is thans niet langer mogelijk wegens de veiligheidsvoorschriften enz. Toch blijven de foorreizigers creatief door nieuwe ideeën te ontwikkelen ten behoeve van de erkende constructeurs (ADESKO, VDW, ELAUT...). Het decoratie- en schilderwerk van de kramen en attracties worden meestal door de foorreizigers zelf bedacht en ontworpen. De attracties en kramen worden altijd met veel passie en professionalisme geëxploiteerd door de foorreiziger, die een speciale ambiance creëert die men niet in pretparken vindt. Foorreizigers zijn ook specialisten in de kermisgastronomie en bereiden delicatessen die men nergens elders vindt: oliebollen, stroopwafels, kermisappels, nougat, enz.

In Brussel vinden de kermissen plaats in het openbaar domein. De plaatsen worden op vaste datums gereserveerd en veranderen doorgaans niet, behalve in geval van grote werken aan het openbaar domein. (zie 6.4)

6.4. EVENTUELE BEDREIGINGEN

Hoewel de kermis dus nog heel levendig is, moet ze het hoofd bieden aan veel concurrenten en strijd leveren om niet te verdwijnen.

Sinds de jaren 1980 is de concurrentie in de amusementssector enorm toegenomen: pretparken, winkelcentra, binnenspeelpleinen, *laser shooting*, *escape rooms*, trampolineparken, enz. Om daartegenop te kunnen, moeten de foorreizigers in nieuwe geavanceerde attracties investeren. Die zijn duur in aankoop en verplichten de foorreizigers zowel de nieuwste technische vereisten als de nieuwe wetgeving inzake veiligheid en duurzaamheid op te volgen.

Sommige beleidsdaden of beslissingen van steden of gemeenten kunnen de komst van een kermis belemmeren of de exploitatieomstandigheden bemoeilijken. Onder die maatregelen: de hogere kostprijs van de standplaatsen of de aanleg van lage-emissiezones (LEZ) die de foorreizigers verplichten te investeren in nieuwe vrachtwagens, de invoering van bijzondere veiligheidsmaatregelen om de volkstoeloop te verminderen, of een avondklok tegen nachtlawaai. Om diverse redenen kan een foorreiziger het zich niet langer veroorloven slechts één attractie of kraam te exploiteren maar moet hij er verschillende hebben om rendabel te blijven.

De heraanleg van de centrale pleinen verplicht de kermissen soms te verhuizen, wat heel nadelig is voor de foorreizigers. De beroepsverenigingen voeren talloze gesprekken met de lokale overheden om de belangen van de foorreizigers te verdedigen. De kermis hoort thuis in het hart van de steden en dorpen, en dat moet zo blijven. De door de gemeentelijke of gewestelijke overheden geplande inrichtingswerken leveren vaak problemen op voor de foorreizigers, die ware krachttoeren moeten uithalen om zich aan te passen aan de nieuwe inrichting of aan de lopende werken. Zo vond gedurende de heraanleg van het Flageyplein in Elsene gedurende acht jaar geen enkele kermis meer plaats! En momenteel noodzaakt een plan voor een nieuwe tramhalte aan de Zuidlaan een aanpassing van de kermis die ook rekening moet houden met de directe omgeving, zoals de aanwezigheid van bomen.

Politici zijn zich bewust van deze problemen, die onvermijdelijk hun weerslag op het kermismilieu hebben. Deze problemen dienden als achtergrond voor de uitwerking van de besluiten van 2006, waarvan de memorie van toelichting het volgende constateert: "Welke zijn de problemen die de foorreizigers het hoofd moeten bieden? Ze zijn verschillend van aard. Vooreerst is de vrijetijdsbesteding veranderd. De pretparken zijn een concurrent van de kermissen geworden en hebben vooral de smaak bij het cliënteel gewijzigd. Steeds veeleisender geworden, zoekt het zonder ophouden naar meer gesofisticeerde attracties, die voor de foorreizigers steeds groter wordende investeringen en onderhoudskosten tot gevolg hebben. Onze gemeentepleinen werden heraangelegd, de oppervlakte van de kermis verminderde of, erger nog, de kermis werd verplaatst naar minder aantrekkelijke locaties aan de rand van de steden. Het aantal standplaatsen is bijgevolg verminderd en de verplaatste kermis heeft haar aantrekkingskracht verloren. Ondertussen bleef de situatie van de foorreiziger onveranderd. Deze blijft geconfronteerd met kermisreglementen die verschillen van gemeente tot gemeente. Hij beschikt niet over een garantie tot verkrijging en behoud van

standplaatsen. Op verschillende kermissen blijft hij in de impasse gedurende een seizoen dat niet meer dan negen maanden bedraagt, waardoor de levensvatbaarheid van zijn bedrijf in het gedrang komt. Daar hij niet het bewijs van een regelmatige activiteit kan voorleggen, wordt hem de banklening voor de vernieuwing van zijn attractie geweigerd. Het einde van zijn activiteit is evenmin benijdenswaardig. Hij heeft niet de zekerheid dat hij zijn vestiging met zijn standplaatsen kan overdragen en riskeert daardoor de investeringen en inspanningen van een heel leven te zien devalueren of teloor te zien gaan.”

Andere bedreigingen:

De economische problemen zouden het aantal kermisexploitanten kunnen reduceren.

De weersomstandigheden: De grootste vijand van foorreizigers is de regen, want de mensen gaan dan liever schuilen in bioscopen, musea of andere ruimten voor vrijetijdsbesteding. Warme zomerdagen zijn minder erg omdat de mensen dan 's avonds makkelijker naar buiten komen, terwijl de openingsuren van de kermis met toestemming van de stad tot 2 uur 's ochtends worden verlengd.

Ook veel wind is nadelig voor de foorreizigers, omdat ze dan moeten sluiten, niet wegens het risico voor hun attracties (die aan de Europese standaarden voldoen en goed bestand zijn tegen felle wind) maar wegens de directe omgeving van het kermisterrein, zoals bomen.

De hierboven beschreven toename van ontspanningsmogelijkheden en alternatieven op regendagen verplicht de foorreizigers zich constant te vernieuwen en te investeren in nieuwe attracties om het hoofd te bieden aan deze concurrentie.

De aanslagen: De Zuidfoor van 2016 opende net na de aanslag van 14 juli in Nice haar deuren, en dit had een grote impact op het bezoekersaantal. De vele aanslagen die Europa de voorbije jaren hebben geteisterd, hebben een klimaat van angst geschapen bij het publiek (hoewel dat angstgevoel geleidelijk afneemt) en noodzaakt bijkomende veiligheids- en beschermingsmaatregelen voor de organisatie van de kermissen. Er zijn in elk geval specifieke politiematregelen getroffen om de ruimten te beveiligen zonder het verloop van de activiteiten in het gedrang te brengen.

De gezondheids crisis van 2020: In 2020 werden de foorreizigers geconfronteerd met een heel lange periode van verplichte sluiting als gevolg van de COVID-19-pandemie. Nog nooit heeft de kermiswereld een dergelijke “overwinteringssituatie” meegemaakt. De financiële gevolgen voor de sector zijn enorm, en ondanks de geboden overheidssteun, met name als schadevergoeding en compensatie voor de kosten gemaakt voor de Zuidfoor, zullen sommige foorreizigers het hoofd moeilijk boven water kunnen houden. De andere evenementen die onder het mondeling en immaterieel erfgoed vallen, kunnen al evenmin plaatsvinden. De schaarse kermissen die nog plaatsvonden waren veel kleiner, en nu nog altijd organiseren veel steden en gemeenten niet al hun traditionele kermissen. Enkel de eetkramen kunnen zich behelpen met afhaalmaaltijden, maar dan uiteraard buiten de kermis. De beroepsverenigingen willen op alle niveaus de dialoog aangaan – federaal, gewestelijk, provinciaal en gemeentelijk – om de kermiscultuur in leven te houden. Het valt te vrezen dat de situatie niet zal verbeteren in 2021, en veel foorreizigers zullen dit niet te boven komen.

De erkenning van de levende kermiscultuur moet het mogelijk maken alle actoren te sensibiliseren en haar levensvatbaarheid te verzekeren.

6.5. BESTAANDE BEHEERS- OF BEWARINGSMAATREGELEN

De meeste bestaande maatregelen hebben tot doel het imago van de kermis op te krikken en de kermiscultuur grotere bekendheid te geven. Deze doelstelling kan onder meer worden bereikt via de aanvraag tot culturele erkenning binnen de drie gewesten van het koninkrijk.

Andere maatregelen:

- de oprichting van het Nationaal Centrum voor Documentatie en Archief van de Kermis in 2016;
- een nieuwe website (www.dfb-vbf.be/nl/) die het werk van het Comité voor het Cultureel Erfgoed van de Kermis ondersteunt; sinds 2013 wordt elke maand een dubbele pagina van *De kermiskrant* aan de geschiedenis van de kermiscultuur gewijd;
- de samenwerking van het Comité voor het Cultureel Erfgoed van de Kermis van de VBF met verschillende expertisecentra in Vlaanderen;
- de organisatie door het Comité, van een jaarlijkse lezing in het *Tehuis voor Foorreizigers- en Schipperskinderen* in Etterbeek. Er wordt verteld dan over de geschiedenis en de tradities van de kermiscultuur om de kinderen een beter inzicht te geven in het leven en de gewoonten van hun ouders of vrienden;
- de ontwikkeling van een ambulante archiefcentrum in 2016 (www.dfb-vbf.be);
- de deelname van de verenigingen aan recepties, persconferenties, enz. om de contacten met de steden en gemeenten en hun diensten in stand te houden;
- de organisatie van een herdenkingsplechtigheid aan het monument van de *Heldhaftige Pierrot* tijdens de periode rond Wapenstilstand,. De kermisgemeenschap heeft ook een kostuum van de *Pierrot* geschonken aan Manneken Pis.

7. REFERENTIES

7.1. ANDERE INVENTARISSEN

Staat het element vermeld in een inventaris van de Federatie Wallonië-Brussel of van Vlaanderen?

De kermiscultuur is opgenomen in de Vlaamse inventaris van het ICE. Kermiscultuur is eveneens erkend door de *Fédération Wallonie-Bruxelles*, evenals door de Duitstalige Gemeenschap (Ostbelgiën).

Is het element erkend bij de UNESCO of in een ander programma?

In samenwerking met Frankrijk werken de Belgische foorreizigers en de culturele besturen momenteel een kandidatuur uit voor de erkenning van de kermiscultuur als representatief element van het immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid bij de Unesco. Daartoe is een stuurcomité opgericht, onder leiding van het ministerie van Franse Cultuur.

7.2. REFERENTIES (BIBLIOGRAFISCHE, DISCOGRAFISCHE, AUDIOVISUELE EN ARCHIVISTISCHE)

7.2.1. HOOFDBIBLIOGRAFIE EN PUBLICATIES

Catalogus beschikbaar op www.dfb-vbf.be, waaronder:

VIANE, M., *Le Forain belge et son histoire*, 1970.

LORENZO, A., *Profession forain*, Ed. Ch. Massin, 1978.

BERNADAC, Chr., *L'holocauste oublié*, Ed. France Empire, 1979

Foires et forains en Wallonie: magie foraine d'autrefois, Musée de la Vie wallonne, 1989

DE POORTER, A., *Belgische circussen & foortheaters: van Blondin tot Ronaldo*, Uitg. Lannoo, 2005.

DEMARBAIX, P., *Le musée de la foire et de la mémoire*, Uitg. Ville de Saint-Ghislain, 2016

Tentoonstellingscatalogus *De kermessen te Brussel*, Stad Brussel, 1986

La foire du Midi, Cercle d'histoire de Bruxelles, september 2006, pp. 3-5.

TRUYENS, F., "Les kermesses à Uccle dans les années 1920-1950", in *Ucclesia*, nr. 228, 2010, pp. 21-25.

MUSCHS, J.-L., "La kermesse d'Uccle-Centre", in *Ucclesia*, nr. 235, 2011, pp. 9-11.

7.2.2. ARTIKELS

7.2.3. IN DE MEDIA

7.2.4. TENTOONSTELLINGEN

7.2.5. AUDIOVISUEEL MATERIAAL

7.2.6. ARCHIEVEN

7.3. LINK NAAR DE WEBSITE

www.dfb-vbf.be

8. MOTIVERING VAN DE AANVRAAG

Voor de kermisgemeenschap zou deze erkenning een blijk van steun zijn voor hun werk en hun inspanningen gericht op het behoud van de kermiscultuur. Nog al te vaak wordt de kermissector als marginaal of onbelangrijk bestempeld.

De erkenning moet het mogelijk maken de overheid te sensibiliseren voor het maatschappelijke en culturele belang van het element. Deze erkenning kan ook bijdragen tot het behoud van de kermissen in de agenda van de steden en gemeenten en zou de terugkeer van de kermis naar het hart van de stad bevorderen.

9. INSTEMMING EN DEELNAME

In de loop der jaren zijn tientallen vergaderingen rond dit thema georganiseerd. Ter voorbereiding van het dossier voor Vlaanderen en voor de Unesco hebben de initiatiefnemers zich grondig gedocumenteerd, experts ontmoet en musea en tentoonstellingen bezocht. Het dossier is voorbereid in nauwe samenspraak met de vzw De Verdediging der Belgische Foorreizigers en met de administratie van urban.brussels.